

Az általános szerződési feltételek útján létrejövő szerződések

Ismeretes, hogy a 2014. március 15. napjától hatályos Polgári Törvénykönyv (2013. évi V. törvény, Ptk.) lényeges kérdésben nem változtatott az általános szerződési feltételek útján létrejövő szerződések szabályain, a kisebbnek tűnő módosulások azonban semmiképpen nem nevezhetők apróságoknak. Ezenkívül jelentős módosításon estek át a kötelmi jog közös és a szerződések általános szabályai is, ez pedig kihatással van a blankettaszerződésekre is.

Az általános szerződési feltételek alkalmazása mellett megvalósuló szerződéskötés mindennapivá vált. A tömeges méretű szerződéskötés jogi sztenderdizációra kényszeríti a feleket, e kényszer folytán a blanketták alkalmazása mellőzhetővé, megkerülhetővé vált. A szabványosításnak vannak előnyei, azonban számtalan vitás helyzet forrása is egyben. Így különösen a szerződési akarat kialakítása (kialakulása) terén rejt veszélyeket magában, értelemszerűen a blankettával szembenező fél akaratának hiánya, illetve csorbulása tekintetében, illetőleg azáltal, hogy az előre kialakított szerződési feltételek a jog által nem tolerált tartalmat visznek kifejezetten nagy számban a megkötött szerződésekbe. Nem elhanyagolható tény az sem, hogy az általános szerződési feltételek alkalmazása során számolni kell bizonyos akaratbefolyásoló pszichés jelenségekkel is, pl. azzal, hogy a tömegesen alkalmazott blanketták „lendülete” elnyomja, elsodorhatja a másik fél szerződési akaratát: a fél – különösen a jogban járatlanabb személy – úgy véli, hogy azok a feltételek, amelyekkel mindenhol találkozunk („minden szerződésben ez van...”) megkerülhetetlenek, szokásként érvényesülnek.

Mindez – mégpedig akár az előnyök, akár a hátrányok (veszélyek) oldaláról közelítünk – ugyanarra engednek következtetni, tudniillik hogy az általános szerződési feltételekkel foglalkozni szükséges. A blankettaszerződések tömeges jelenléte, az általános szerződési feltételek útján megkötött szerződések gyakran nagy vagyoni értéke is ugyanezt támasztja alá. Végül – de semmiképpen nem utolsósorban – figyelmet érdemel az a tény, hogy bizonyos, az általános szerződési feltételekkel kapcsolatos problémák jogi iránymutatás hiányában állandósulni látszanak, vagy határozott és kötelező erejű jogi állásfoglalások ellenére is jelen vannak a szerződéskötési gyakorlatban. Ennek egyik, de nem egyetlen oka, hogy a blankettáknak (előre készített szerződési szövegeknek, szabályzatoknak, üzletszabályzatoknak stb.) kifejezetten nagy a „mozgási tehetetlensége”, mely fogalom alatt elsősorban azt értjük, hogy a nagy számban alkalmazásra szánt, „forgalomba kerülő” általános szerződési feltételt technikailag is nehéz megváltoztatni. Az is igaz viszont, hogy ha pl. egy konkrét általános szerződési feltételbeli kikötésről – egyedi perben, de széles nyilvánosság által megismerten – jogerősen megállapításra kerül, hogy egyértelműen jogszabálysértő, még messze nem jelenti

azt, hogy az alkalmazója valamennyi blankettájából kiemeli (megváltoztatja, helyettesíti vagy kiigazítja) a jogellenes kikötést.

Az általános szerződési feltételek kapcsán a jogi érdeklődés az utóbbi időben leginkább a fogyasztói szerződésekben előforduló tisztességtelen kikötések felé fordult. E tanulmányban *az érvénytelenség kérdéskörével nem kívánunk foglalkozni*, kizárólag a blankettaszerződések és *az ügyleti akarat kialakítása, kialakulása, az ún. konszenzuskérdés köré csoportosítjuk gondolatainkat*.

Mikor beszélünk általános szerződési feltételről?

Egy szerződési feltételrendszer *általános szerződési feltételnek való minősítése* a szerződés szempontjából – mondhatni, már az indulás pillanatában – *jogi értelemben véve neuralgikus elemekkel terhelt központi kérdés*. A konszenzus kérdését külön nem is említve, pl. szerződési „rangszabály” (vagyis: melyik kikötésnek van elsőbbsége, pl. 6:80. §), értelmezés [6:86. § (2) bekezdés] sorsa fordulhat meg ezen a ponton, miként egyéb, pl. eljárásjogi szabályok alkalmazása is kötődhet ahhoz, hogy egy szerződési feltételt általános szerződési feltétel tartalmaz [pl. Pp. 41. § (5) bekezdés].

A Ptk. 6:77. § (1) bekezdése értelmében általános szerződési feltételnek minősül az a szerződési feltétel, amelyet az alkalmazója több szerződés megkötése céljából egyoldalúan, a másik fél közreműködése nélkül előre meghatározott, és amelyet a felek egyedileg nem tárgyaltak meg. A fogalom tehát csekély korrekció mellett érdemében változatlan, ezzel szemben módosulás, hogy a törvény nem tartja fenn a régi Ptk. 205/A. § (3) bekezdésének rendelkezését, mely kimondta, hogy *az általános szerződési feltételnek minősítés szempontjából közömbös a szerződési feltételek terjedelme, formája, rögzítésének módja, és az a körülmény, hogy a feltételek a szerződési okiratba szerkesztve vagy attól elválasztva jelennek meg*. Így pl. az elnevezés és a forma lehet hirdetmény, szabályzat, üzletszabályzat, de akár egy egyoldalas nyilatkozat vagy egy néhány oldalas kezességi vagy opciós szerződés is általános szerződési feltételnek minősülhet, ha a törvényi megfogalmazás illik rá. Konkrét ügyben mondta ki a bíróság, hogy az állandóan követett ítélezési gyakorlat szerint nincs döntő jelentősége sem annak a körülménynek, hogy *a számítógépen tárolt szerződésmintát esetenként a konkrét szerződések elkészítésekor, annak szövegébe ágyazva használja fel az alperes, sem annak, hogy a szerződés tartalmát a fogyasztónak felolvassák, azt elmagyarázzák. Annak megítélésénél, hogy általános szerződési feltételnek minősül-e egy kikötés, kizárólag annak a körülménynek van relevanciája, hogy annak tartalmát az alperes*

alkufolyamat eredményeként, a fogyasztóval közösen vagy maga az alperes, előre, több szerződés megkötése céljából a fogyasztó kizárásával határozza meg (Fővárosi Ítéltábla 4. Pf. 21.272/2011/10.). Ez a megállapítás – lényegét tekintve – a nem fogyasztói szerződésekre is alkalmazandó. Ha a szolgáltató (blanketta használója) eleve megszerkesztett szerződésmintákat, formulákat, „előre gyártott szövegeket” használ, s ezeket kéri közokiratba foglalni, akkor ez önmagában is bizonyítja, hogy a közjegyzői okiratba foglalt szerződési feltételek egyedileg megtárgyalásra nem kerültek, azok kialakításában a fogyasztók (a blanketta alkalmazójával szerződő felek) nem vehettek részt, ezáltal az ebben foglalt kikötések a már nem hatályos Ptk. 205/A. § (1) bekezdése szerinti [Ptk. 6:77. § (1) bekezdés] általános szerződési feltételeknek minősülnek.

A Ptk. 6:77. § (1) bekezdésének kógens definíciója nem szűkít, annak eldöntésekor tehát, hogy egy adott szerződési feltételrendszer általános szerződési feltételnek minősül-e vagy sem, *továbbra sincs jelentősége az elnevezésnek, a terjedelemnek* stb. Így pl. általános szerződési feltételnek kell tekinteni az alkalmazója által előre, egyoldalúan kidolgozott szerződési feltételeket akkor is, ha egyedi szerződésnek nevezik azokat – pl. a már említett opciós megállapodás, kezességi szerződés, adásvételi szerződés – vagy függetlenül attól, hogy pl. kölcsönszerződés elnevezéssel közokiratba foglaltan jelennek meg. Csak megjegyezzük, hogy nézetünk szerint a Ptk. 205/A. § (3) bekezdésének magyarázó-pontosító szabályát a kódexben fenn kellett volna tartani.

Megállapodottnak és továbbra is irányadónak kell tekinteni – a 6:77. § (1) bekezdése alapján nemcsak fogyasztói szerződéseket, hanem általában – azt a gyakorlatot, mely kimondja, hogy az általános szerződési feltételkénti minősítés szempontjából nem annak van jelentősége, hogy kidolgozója számszerűen hány szerződésben alkalmazta, hanem annak, hogy a feltételek több szerződés megkötése céljából kerültek kialakításra (vö. 2/2011. PK vélemény 2. pontjának indokolása).

A Ptk. 6:77. § (1) bekezdése értelmében az általános szerződési feltétel egyik fogalmi eleme, hogy *az adott feltételt a felek egyedileg nem tárgyalták meg*. A következetes gyakorlat szerint – melyben változtatás nem szükséges és nem is várható – az idézett jogszabály *a megtárgyalás reális lehetőségét várja el*, mely nem merül ki egyedül abban, hogy a szerződő fél *megismerhette*, illetve erről *nyilatkozik*, hanem az is szükséges, hogy valóban legyen esélye a módosításra és a blankettabeli tartalmat így fogadja el. Ebben a kérdésben – vagyis hogy a felek a feltételeket egyedileg megtárgyalták – a bizonyítási kötelezettség (a jogszabály szerint minden jogviszonyra kiterjedő, egyértelműen *kógens* szabályként) az általános szerződési feltételt alkalmazó felet terheli [vö. 6:77. § (2) bekezdés]. Fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben kiegészítő szabályként áll az általános szerződési feltételnek nem minősülő, ám egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltételekre a 6:103. § (1) bekezdésének második mondata is.

Túlnyomórészt helyes iránymutatást tartalmaz a Győri Ítéltábla Gf. IV. 20.189/2012/4. számú ítéletének

közvetételekor megfogalmazott rendelkező rész, amikor kifejti, hogy *„ha a szerződésmintát ajánló féllel szerződő feleknek fennállt a reális lehetőségük arra, hogy a kikötések tartalmát érdemi megfontolás tárgyává tegyék, attól eltérjenek, és ez irányú igényük esetén mód volt az előre megfogalmazott szerződési feltételek megfelelő módosítására, a támadott szerződéses kikötések egyedileg kialakultnak, megtárgyaltak tekintendők, erre figyelemmel nem minősíthetők általános szerződési feltételeknek.”* Megítélésünk szerint – szem előtt tartva a blankettaszerződések alapvető jogi természetét – a táblabíróság által megfogalmazott álláspont kulcsponjtja a reális lehetőség hangsúlyozásában rejlik: reális (valós, ténylegesen fennálló, kivitelezhető) lehetőség arra, hogy a megismert kikötések tartalmát a szerződő felek megfontolhassák, megérthessék, attól eltérjenek és hogy ez az eltérési lehetőség ne csupán szólam, a „jogi lehetőség illúziója” legyen. Ez a lehetőség ugyanis a tapasztalatok szerint nem jellemző, de ki nem is zárható, éppen ezért mindig eseti mérlegelést igényel.

Önmagában pl. soha nem elegendő, hogy a blanketta alkalmazója „késznek mutatkozik” az esetleges módosítási javaslatok fogadására, miként az sem, ha a szöveg magát „tervezetnek” hívja, melyet a másik fél változtatási javaslat nélkül elfogad. A kérdés konkrét eldöntésekor mindenesetre a jóhiszeműség és tisztesség (1:3. §), a rendeltetésszerű joggyakorlás kódexben nem nevesített, de a polgári jogi alapelvek között továbbra is szereplő alapelve a joggal való visszaélés tilalmának elvével együtt [1:5. § (1) bekezdés] fokozott érvényesülést kíván. Nyilván nem lehet sem automatikusan félretenni, sem megkerülni a Ptk. 6:77. § garanciális célokat szolgáló kógens rendelkezéseit, pl. azáltal, hogy a blankettát alkalmazó fél az általa kidolgozott szerződésszöveget a másik félnek megküldi és bizonyos kérdésekben – különösen az egyedileg egyébként is szokásszerűen megtárgyalandó elemekre nézve (díj mértéke, esedékesség, fizetés módja stb.) – rugalmasságot mutat. *Önmagában ebből a tárgyalási lehetőségéből nem lehet minden esetben arra következtetni, hogy a blanketta alkalmazójával szerződő félnek reális lehetősége volt a blankettatartalom alakítására* (a Győri Ítéltábla Gf. IV. 20.189/2012/4. sz. ítéletének indokolásában ezért – megítélésünk szerint – vannak vitatható megállapítások). Az általános szerződési feltétel fogalmi köre alóli kikerülést eredményező bizonyítás terhét [6:77. § (2) bekezdése] az új Ptk. hatálya alatt sem lehet pusztán formalitásként kezelni, ha pedig e „kimentést” célzó bizonyítás eredménye nem kétséget kizáró, úgy *nagyobb érdek fűződik a feltételek általános szerződési feltételkénti minősítése, mint az ellenkező álláspont érvényre juttatása mellett*.

Az általános szerződési feltételek a szerződés létrejöttében

A szerződés a Ptk. 6:58. §-a értelmében a felek kölcsönös és egybehangzó nyilatkozata, amelyből kötelezettség keletkezik a szolgáltatás teljesítésére és jogosultság a szolgáltatás követelésére. A 6:59. § (2) bekezdése ki-

mondja, hogy a felek szabadon állapíthatják meg a szerződés tartalmát. A szerződéseknek a felek jogaira és kötelezettségeire vonatkozó szabályaitól egyező akaratlan eltérhetnek, ha az eltérést e törvény (a Polgári Törvénykönyv) nem tiltja.

Az új Polgári Törvénykönyv szabályai sem változtatnak azon a polgári jogi tételre, hogy *a felek között szerződés akkor jön létre, ha a lényeges vagy lényegesnek minősített kérdésekben megállapodnak* [6:63. § (1)–(2) bekezdés].

Az általános szerződési feltétel segítségével létrejövő jogügyletek egyik alapvető sajátossága, hogy a szerződési tartalom – jellemzően túlnyomórészt – az egyik fél által kerül meghatározásra (a blankettában). Ilyenkor a szerződést teremtő konszenzus sajátos „megkettőződésről” beszélünk, abban az értelemben, hogy a szerződésnek van egy olyan része, mely egyedi megállapodásnak minősül, a másik része maga az általános szerződési feltétel (illetve, ami a blankettatartalomtól a szerződés részévé válik). Az előbbit hívja a jogi köznyelv „egyedi szerződésnek”, a Ptk. 6:80. §-a szerint ez a (teljes) szerződés ún. más feltétele (értve ez alatt, hogy az általános szerződési feltételhez képest más, egyéb). *Az egyedi szerződés elnevezés szemléletes, de csak abban az értelemben, hogy a blankettatartalommal szembeállítja a szóban forgó szerződési kikötést.* Nem szabad ugyanakkor szem elől téveszteni, hogy az általános szerződési feltétel útján létrejövő szerződések esetében nem két szerződésről (egyedi szerződés és általános szerződési feltétel) beszélünk, hanem egy szerződés létezik, melynek a tartalma mintegy kétkomponensű. *Mivel az egyedi szerződésnek és az általános szerződési feltételnek a szerződés részévé válása más szabályok alatt áll, ilyen értelemben véve beszélhetünk a konszenzus kialakulásának megkettőződéséről.* Ez viszont kétségtelenül jellemzi a blankettaszerződéseket.

Ennek előrebocsátására azért van szükség, mert a jogi szaknyelv sok esetben – kissé megtévesztően – az általános szerződési feltétel útján létrejövő szerződések esetében „szerződés” vagy „a szerződés” kifejezés alatt a blankettától elkülönülő egyedi szerződési tartalmat érti. A blanketták azonban (a közérdekű kereset esetkörét leszámítva, ahol magával a közzétett, ajánlott feltételrendszerrel szemben lép fel a közérdeket hordozó, perindításra feljogosított személy) önálló jogi relevanciával nem bírnak, szerepük a szerződésalkötési mechanizmusban, azon belül, a konszenzusformálás és tartalomkialakítás területén jelennek meg.

A két elem között egyébként az alkalmazásbeli eltérésekből, a szituációs különbségekből adódóan sokféleképpen alakuló, sokszínű kapcsolat állhat elő. Így pl. előfordul, hogy a részletes egyedi szerződés mellett az általános szerződési feltétel szinte formális, elsősorban olyankor, amikor az általános szerződési feltétel gyakorlatilag csak megismétli a Ptk. rendelkezéseit, esetleg csupán apróbb eltérést tartalmaz a polgári jogi szabályokhoz képest. Sokkal gyakrabban fordul elő a fordított helyzet: az egyedi megállapodás csak a leglényegesebb kérdésekre szorítkozik, mint pl. a szerződés tárgyának a körülírása, az ellenérték meg-

határozása, az egyéb lényeges szerződési tartalmat már az általános szerződési feltételek tartalmazzák. Az sem kizárt, hogy az egyik fél szerződési akaratát szinte teljes egészében az általános szerződési feltétel tartalmazza (ez a teljesen sztenderdizált szerződési feltételrendszer). A szinte szócska azért indokolt, mert jogi értelemben legalább egy lényeges szerződési elem – mégpedig az alany – egyedileg kerül meghatározásra.

Ennek megfelelően az általános feltétel és az egyéb feltételek egymáshoz viszonyított súlya, szerepe és jogi jelentősége esetenként változik. Olyankor, amikor az üzleti élet professzionális alanya alkalmaz nagy tömegben megkötendő, akár külön-külön is, de összességében véve egészen bizonyosan nagy értékű, komoly vagyoni súlyú szerződések létrehozása érdekében általános szerződési feltételeket, akkor ezek az általános szerződési feltételek egészen bizonyosan túllépnek a jogszabályi rendelkezések pusztá megismétlésén és a szerződési szabadság (tartalom kialakításának szabadsága) adta lehetőséggel élve, az általános szerződési feltétel alkalmazója számára előnyös jogi feltételeket rögzítenek.

Aligha lehet vitás az is, hogy e nagy számban megkötésre kerülő, előre gyártott általános szerződési feltételeknek a legnagyobb a jogi tömege, terjedelme és „jogi fajsúlyossága” is. Ez utóbbi azt jelenti és egyben eredményezi is, hogy ezek az általános szerződési feltételek szinte ránehezednek a szerződésekre, elnyomják a másik fél oldalán jelen lévő szerződési akaratot. Érdekességként említhető – de nem csupán jogtörténeti jelentőségű – tény, hogy a blankettaszerződések (vagy ahogyan korábban nevezték nyomtatott szövegű szerződések) veszélyeiről a magyar jogi irodalom nagyon korán szót ejtett és a száz éve rögzítettek csaknem szó szerint ma is állnak. Megérdemli a figyelmet az alábbi néhány gondolat, amit hosszabban idézünk. *„A nyomtatott blanketták használatánál különösen a kevésbé intelligens félben azon hiedelem keltetik, hogy a blanketta tartalma általánosan követett szokásnak felel meg, a melyet mások is elfogadnak, tehát ő sem tehet az ellen kifogást. A vállalatok a maguk vállalati körét, ügyleteiket szakszerűen és jogi kihatásaikban részleteikben is ösmerik és bőséges tapasztalatokkal rendelkeznek. Már most a hosszú, részletekre kiterjedt, nyomtatott, sokszor csak aféle formáságnak, »formuláré«-nak nevezett blanketták jogilag súlyos kihatású kikötéseket, kijelentéseket tartalmazhatnak, a melyeknek kellő értelmét és jelentőségét a felek, a kiktől azok aláírását kívánják és a kik szakszerű tudás tekintetében rendesen hátrányos helyzetben vannak, különösen rövid idő alatt nem is foghatják fel. [...] Miután a szerződési formuláré készen áll, az okmánybirtokos tisztán az árumegrendelés vagy megbízás lényegét beszéli meg a féllel, a részleteket nem. Már megállapodtak ily módon, a mikor előkerül a formuláré, a melynek aláírása mint valami mellékes, alárendelt dolog kívántatik. A gyakorlati életben nagyon sok fél, még intelligens ember is sokszor elolvasás nélkül, vagy csak futólagos átnézés után, de kellő meggondolás nélkül írja alá a blankettákat a melyeknek sokszorosított volta bizonyos szuggeráló hatást gyakorol reá. Később derül ki aztán, hogy mily súlyos, gyakran existenciákat anyagilag és erkölcsileg*

tönkretevő kikötéseket tartalmaztak...” (Ujlaki Géza: Nyomtatott szövegű okiratok. Ügyvédek Lapja, 1911.). A megváltozott körülmények miatt ma nyilván más formában jelenik meg a veszély, de a blanketták súlyának megsokszorozódásával nagyobb e veszély súlya is. Tanulmányunk bevezető gondolataihoz híven, rögzíteni kell azt is, hogy a korabeli cikkíró sem vonta kétségbe a blanketták (előre nyomtatott szövegű okiratok, „formulárék”) létjogosultságát, éppen ellenkezőleg. Általában úgy foglalt állást, hogy a blankettaszervezők jogi megítélésére rendszeresen a szerződések közös szabályai szerint kell hogy történjen, de figyelemmel kell lenni arra is, hogy „a nyomtatás annyiban esik mégis hátrányosabb helyzetbe az érvényesség elbírálásánál, a mennyiben az aláíró fél akaratának valódiságára nézve inkább hagyhat fenn aggályokat.”

Mindezekre egyébként a mai magyar jogi irodalom, az ítélezési gyakorlat is felhívja a figyelmet. Minden általános szerződési feltétel útján létrejövő szerződésre igaz, általános érvényű tétel, hogy a klasszikus alkufolyamat elmaradásával megszűnik vagy elenyészően alacsony szintre száll a szerződési érdekek ütköztetése, kiegyensúlyozása. Hiányzik a jogok és kötelezettségek szerződési egyensúlyának – végső soron a szerződési igazságosságának – a garanciája. Nem csak a fogyasztói szerződésekre igaz, hogy az általános szerződési feltételek alkalmazójával szembenálló félnek többnyire nincs lehetősége arra, hogy a blankettától eltérjen (ha igen, az eset körülményeihez képest már nem is beszélünk blankettáról): sem abban az értelemben, hogy az egyedi szerződés megkötése mellett a blanketta elutasítása mellett döntsön, sem abban az irányban, hogy egyes blankettaelemekkel szemben kifogást emeljen, más szöveget vagy más szerződési feltételt javasoljon. Ilyen helyzetben – közismert vélekedés – a szerződő fél szabadsága csak a szerződés meg nem kötésének szabadságára terjed ki, de tartalomalakító lehetősége a szerződő félnek gyakorlatilag nincs. A jogalkotás felismerte a szerződési egyensúly felborulásának ezt a tömeges lehetőségét, s hogy az ügyleti akarat a blankettával szemben bizonyos védelemben részesüljön, a szerződési konszenzus létrejöttének folyamatába szigorú feltételeket épített be. Ezek lényegében az általános szerződési feltétel szerződési tartalomává válásának [6:78. § (1) bekezdés], egyes általános szerződési feltételbeli kikötések szerződési tartalomává válásának [6:78. § (2) bekezdés] szabályai, illetőleg egyfajta rangszabály (6:80. §). Vitathatatlan tehát, hogy „életbevágó szerződési jogi alapkérdés”, hogy egy általános szerződési feltétel a szerződés részévé vált-e vagy sem, vagyis kapcsolódik-e hozzá kötetlen kötéőre vagy nem (non existens, nem létezőnek kell tekinteni). A következőkben ezt a kérdést fogjuk megvizsgálni.

Mikor válik az általános szerződési feltétel a szerződés részévé?

A Ptk. változatlan megfogalmazással veszi át a korábbi rendelkezést arra nézve, mikor válik az általános szer-

ződési feltétel a szerződés részévé. A 6:78. § (1) bekezdése értelmében az általános szerződési feltétel akkor válik a szerződés részévé, ha alkalmazója lehetővé teszi, hogy a másik fél annak tartalmát a szerződéskötést megelőzően megismerje és ha azt a másik fél elfogadta.

Az általános szerződési feltételek tehát – egyezően a Ptk. korábbi szabályával – kettős előfeltételtől függően válhatnak a szerződés részévé: egyrészt szükséges, hogy a másik fél a blanketta tartalmát (nem lényegtelen szövegbeli pontosítással a szerződéskötést megelőzően) megismerhesse, továbbá, hogy az általános szerződési feltételt e másik fél elfogadja. E kérdést a fentiekben már érintettük. Az elfogadás nincs alakszerűséghez kötve, így ráutaló magatartással is történhet. Ha azonban az általános szerződési feltétel lényeges szerződési feltételt is tartalmaz, mely nélkül az alkalmazója nem kívánja a szerződést megkötni – pl. arra hivatkozik, hogy bizonyos általános szerződési feltételbeli tartalom nélkül nem áll fenn szerződési akarat –, úgy ezt világosan kifejezésre kell juttatnia [vö. Ptk. 6:63. § (3) bekezdés]. Ha a szerződésre jogszabály írásbeli alakot ír elő s az általános szerződési feltétel lényeges elemet tartalmaz, akkor a másik félnek az általános szerződési feltételt is írásban kell elfogadnia [lásd különösen 6:6. §, 6:7. § (1)–(2) bekezdés, valamint 6:70. §].

Bár a Ptk. erre nézve nem tartalmaz konkrét rendelkezést, ugyanezek a szabályok vonatkoznak a blanketta tartalmának *utólagos módosítására is* (a megismerhetőség, elfogadás kapcsán). Nem szabad szem elől téveszteni, hogy a fenti szabályokat a jogalkotó garanciális rendelkezésként iktatta a kódexbe, annak érdekében, hogy az egyoldalúan – a másik fél közreműködése nélkül – kialakított szerződési feltételekkel szemben a másik fél jogainak bizonyos fokú védelmét megvalósítsa.

Egyes nem kikötéseknek a szerződés részévé válásáról

Ha az általános szerződési feltétel a fentiek szerint a szerződés részévé válik, *még nem jelenti egyúttal azt is, hogy a blanketta teljes tartalma a szerződés részévé vált.* Ez a lényeges konszenzusszabály külön tárgyalást igényel, két okból is. Egyrészt a tapasztalatok szerint a gyakorlat ennek a jogszabályhelynek még mindig nem tulajdonít kellő figyelmet, másrészt az új Ptk. a korábban hatályos szöveghez képest részben új szabályokat tartalmaz.

Lehetetlen nem észrevenni, hogy a blankettákban rejlő jogi veszélylehetőséggel szembeni védelem a 6:78. § (2) bekezdésében foglalt szabályban mintegy sűrítve van jelen. Amint azt a bevezető gondolatok között rögzítettük, a blanketták célja és egyben veszélyforrása is az, hogy „sztemderdizálják” a szerződéseket, ráadásul az egyoldalú tartalomalakítási lehetőség azzal jár(hat), hogy a szabványszerződés alkalmazója tetszése szerint félreteheti a Polgári Törvénykönyv és egyéb vonatkozó jogszabályok eltérést engedő szabályait és azokat a számára leginkább megfelelő rendelkezésekkel helyettesítse. Ez azzal a veszéllyel jár, hogy a jogalkotó által a

tipikus esetre megállapított – eltérés hiányában kötelező erejű – jogszabályi rendelkezések jelentős terjedelemben is kicserélésre kerülhetnek. A tapasztalatok szerint az általános szerződési feltételben megfogalmazott jogok és kötelezettségek képe gyakran csak nyomokban hasonlít a kódex szabályaira.

A megszokott, a diszpozitív szabályoktól való lényeges eltérés (meglehető kikötések alkalmazása) különleges szabályait találjuk meg a Ptk. 6:78. § (2) bekezdésében, a következők szerint.

A 6:78. § (2) bekezdése értelmében külön tájékoztatni kell a másik felet arról az általános szerződési feltételről, amely lényegesen eltér a jogszabályoktól vagy a szokásos szerződési gyakorlattól, kivéve, ha megfelel a felek között kialakult gyakorlatnak. Külön tájékoztatni kell a másik felet arról az általános szerződési feltételről is, amely eltér a felek által korábban alkalmazott feltételtől. Egyértelműnek tűnik, hogy *e külön tájékoztatás nem szerepelhet magában az általános szerződési feltételben*. E követelmény alól kevés engedmény tehető (ha lehetséges egyáltalán). Szigorúan megítélendő határesetként tartható számon, ha pl. a blanketta alkalmazója az általános szerződési feltételt aláírta a másik féllel és az aláírást tartalmazó oldalon, közvetlenül az aláírás helye fölött, vagyis szembeszökő helyen és megfelelő kiemeléssel (kurzív, félkövér szedés stb.) hívja fel a figyelmet a 6:78. § (2) bekezdése alá eső kikötésekre. Ilyen tényállás mellett ugyanis a gyakorlat általában hajlik arra, hogy a kikötést nem tekinti az általános szerződési feltétel részének. Ez esetben is feltétel azonban, hogy maga az általános szerződési feltétel – a rá vonatkozó szabályok szerint – a szerződés részévé váljon. *Nem fogadható el ugyanakkor, ha a blanketta alkalmazója az általános szerződési feltétel szövegébe ágyazottan* ismerteti el bizonyos okiratok átvételét a szerződő féllel, vagy igazoltatja a szerződő féllel az általános szerződési feltétel alkalmazója meghatározott kötelezettségeinek teljesítését (jellemzően külön jogszabályban megkövetelt tájékoztatási, figyelemfelhívási kötelezettség teljesítésének elismertetéséről van szó).

A fent említett külön tájékoztatás azonban nem elegendő. A 6:78. § (2) bekezdésében körülírt konkrét feltételek akkor és csak akkor válnak a szerződés részévé, vagyis csak akkor terjed ki ezekre is az általános szerződési feltételt általában érintő konszenzus [6:78. § (1) bekezdés], ha azt *a külön figyelemfelhívást követően a másik fél kifejezetten elfogadta*. Míg a 6:78. § (1) bekezdése úgy mond egyszerű elfogadást követel meg, addig a 6:78. § (3) bekezdése bizonyos értelemben minősített nyilatkozatot kíván meg. Ez a „minősített nyilatkozat” jelleg abban áll, hogy ilyen elfogadás csak kifejezett jognyilatkozat útján valósulhat meg. A törvény definíciószerűen nem határozza meg, mit ért „kifejezett” nyilatkozat alatt, ennek ellenére nem lehet vitás, hogy *kifejezett nyilatkozat alatt a világosan és egyértelműen kifejezésre juttatott ügyleti akarat értendő*. Ilyenkor tehát nem engedhető meg, hogy a szerződő fél akaratára csupán közvetlenül lehessen következtetni, hanem *az szükséges, hogy az egyébként formakényszerhez nem kötött nyilatkozat kétséget kizá-*

roan kifejezésre juttassa a fél szerződési akaratát. Ez azt is jelenti, hogy a kifejezett elfogadás – ami konkrétan a 6:78. § (3) bekezdését, vagy akár a 6:79. § rendelkezését illeti – biztonságosan akkor valósul meg, ha a blanketta szövegétől elkülönülő okiratban szerepel az említett, törvény által megkövetelt jognyilatkozat. Hangsúlyozni kell, hogy itt nem alakoszerűségi kérdésről van szó, kifejezett nyilatkozat tehát elméletileg szóbeli és ráutaló magatartással megtett nyilatkozat is lehet, az említett feltételek megvalósulása esetén.

Az egyedi szerződésben magában is szereplő általános szerződési feltételre nem szükséges a másik fél figyelmét felhívni, erre nézve a BH 2003.15. számú döntés okfejtése fenntarthatónak tűnik. Azokat a kikötéseket, melyek az általános szerződési feltételben és az egyedileg megtárgyalt szerződésben egyaránt szerepelnek, nem szükséges külön elfogadtatni.

Mikor beszélünk szokásos szerződési gyakorlatról?

Nem segítenek a hatályos Polgári Törvénykönyv fenti rendelkezései abban a kérdésben, mit kell *szokásos szerződési gyakorlatnak* vagy *a felek által kialakított gyakorlatnak* tekinteni, bár ez utóbbi kérdés egyszerűbbnek tűnik (a felek perbeli megnyilatkoztatása útján a tényállás megállapítható). A szokásos szerződési gyakorlat felől nem lehet könnyen, általánosságban állást foglalni. Erre nézve akár – amint azt gyakorlati tapasztalatok mutatják – egyes bíróságoknak is eltérő lehet a véleménye. Ez a fogalom ugyanis *objektíven nehezen ítéltető meg, nagyban függ az érintett személyek személyes tapasztalatától* (az érintett felek mellett ideértve a bíróságot is). Előfordul, hogy gyakorlati tapasztalatra hivatkozik az egyik fél (állítását erősítve pl. szakértő), a bíróság azonban úgy véli, hogy a jelzett kérdésben legfeljebb jelen lévő gyakorlatról beszélhetünk, de szokásos szerződési gyakorlatról nem. Ritka, amikor a bíróságok elvi élel tudnak állást foglalni abban a kérdésben, hogy egy kikötés szokásosnak minősíthető-e vagy nem. Közismert a BH 2012.296. számú döntés, mely szerint a választottbírói kikötés nem tekinthető a szokásos gyakorlatnak megfelelő kikötésnek, vagy a BH 2012.265. számú döntés, mely szerint a szokásos gyakorlattól eltér a bérleti szerződésnek minősülő blankettaszerződésnek a „futamidő végi maradványérték” devizakockázatának viselésével kapcsolatos rendelkezése. Szokásos szerződési gyakorlatnak minősül ellenben, hogy bizonyos munkateljesítmények díjazását a felek az érintett szerződési értékhez igazítják (pl. tervezési szerződések, felelős műszaki vezető díjazása stb.).

Óva kell inteni azonban attól, hogy önmagában a nagyszámú alkalmazásból automatikusan szokásosra következtessünk. Éppen a blanketta természetből fakadó, fentebb már érintett sajátosságokból (speciális konszenzusteremtő jelleg, másik fél ügyleti akaratának háttérbe szorítása stb.) fakad, hogy ennél többre van szükség. Így pl. szükséges, hogy a szóban forgó – szokásosnak állított – kikötés bizonyos elvárható mértékű

elfogadottsága felől a jogalkalmazó (bíró és jogi képviselő egyaránt) állást tudjon foglalni. Olyan kikötésre, amely felett a másik fél figyelme rendszeresen átsiklik, amelyet elvárható gondosság mellett fel nem foghat stb. nem lehet a rendszeres alkalmazás ellenére sem szokásként hivatkozni. A szokás ugyanis feltételezi a követtséget, mely a másik fél (a kikötést „követő” szerződő fél) egyetértésének meglétét, másképpen fogalmazva *egyetértő akarátának minimumát* feltétlenül igényli.

Ráadásul a szerződési gyakorlat időről időre változhat, könnyen előfordulhat tehát, hogy amit egy adott időszakban követett gyakorlatnak vélünk, később meghaladottá válik: az üzleti élet alanyai (a blankettákat alkalmazók) mellőzik, más megoldással váltják fel stb. Ugyanez áll fordítva is: amire egy időszakban azt mondjuk, hogy nem tekinthető szokásos szerződési gyakorlatnak, arra esetleg rövid idő elteltével már ilyenként kell gondolnunk. Az imént említett példák bizonyos szempontból alátámasztják ezt a megállapításunkat is. Akár jogszabályi változás, akár az ítélkezési gyakorlat kristályosodása is új irányt szabhat egy-egy gyakorlatnak, kialakult vagy „szokásjogi babérokra törő” szerződési kikötésnek. Utóbbira lásd pl. a választottbírói kikötések megengedhetősége tárgyában fokozatosan formálódó jogi környezetet (akár az ilyen kikötések szokásosnak minősítése, akár érvényessége tárgyában).

Az előadottak alapján úgy érezzük, hogy a szokásos szerződési gyakorlat fogalma kitűnő példa arra a jogalkalmazási nehézségre, melyre Schwarz Gusztáv hívta fel a figyelmet *Úszó határok a jogban* című tanulmányában. A jog a mindennapi élet viszonyait szabályozza, az élet fogalmai azonban nem olyan egzaktak és pontosak, mint a matematika vagy a fizika tételei. Hol a határvonal patak és folyó között, sok és kevés között, vagy akár a domb és hegy, erdő és liget között? – kérdezi szemléletesen a szerző. Az ilyen szomszédfogalmak közötti határ nem állandó és nem biztos, hanem mozgó és bizonytalan (innen az úszó határ elnevezés). A szerző gondolatmenete nyomán tehető fel a kérdés: *mikortól beszélhetünk szokásos szerződési gyakorlatról? Mennyi ideig kell jelen lennie egy szerződési kikötésnek az üzleti életben, hogy elszórt alkalmazás helyett az adott területen kialakult és követett szokásról beszélhessünk?* Ezek a kérdések rámutatnak az ítélkező bíróságokat terhelő feladat nehézségére. Helyesen állapította meg Schwarz Gusztáv, hogy *a bírónak mindenekelőtt az életet kell ismernie* – ez lenne (ezt már mi tesszük hozzá) a józan ész szabad kifolyásának (Werböczy egyik kifejezése) egyik előfeltétele. Nagy kérdés azonban, hogy józan ész és megfelelő élettapasztalat mellett is rendelkezhet-e a bíró adekvát tudással, hogy megítélje az itt feszegetett, jogi következménnyel bíró, bizonyos értelemben szaktudást (ha nem is a jogi műszo értelemben vett szakértelmet) igénylő kérdést.

A válasz keresése meghaladja e tanulmány kereteit és a szerző kompetenciáját, *bíróságainknak azonban a jövőben gyakrabban kell majd állást foglalniuk ilyen és hasonló kérdésekben, ráadásul nemcsak általános szerződési feltétellel kapcsolatos ügyekben, hanem*

bármilyen szerződési jogvitában. A Ptk. 6:63. § (5) bekezdése ugyanis kimondja, hogy – ipso iure – a szerződés tartalmává válik minden szokás, amelynek alkalmazásában a felek korábbi üzleti kapcsolatukban megegyeztek, és minden gyakorlat, amelyet egymás között kialakítottak. *A szerződés tartalmává válik továbbá minden, az adott üzletágban a hasonló jellegű szerződés alanyai által széles körben alkalmazott szokás, kivéve, ha annak alkalmazása a felek között – korábbi kapcsolatukra is figyelemmel – indokolatlan volna.*

„Blanketták csatája”

A Polgári Törvénykönyv 6:81. §-a a GK 37. állásfoglalás által körvonalazott gyakorlat alapján, a jövőre nézve törvényi szinten rendezi azt a kérdést, amikor a szerződő felek kölcsönösen általános szerződési feltételeket alkalmaznak a szerződés létrehozására irányuló tárgyalási folyamatban. Ezt a helyzetet a jogi köznyelv az alcímben szereplő „blanketták csatája” kifejezéssel illette, nem ok nélkül, hiszen sok esetben arról kell állást foglalni, hogy az egymással szembe kerülő – ütköző vagy versengő – általános szerződési feltételek menyiben, milyen mértékben lesznek alkalmazhatóak.

A 6:81. § (1) bekezdése szerint, ha az általános szerződési feltételekre utalással közölt ajánlatot a másik fél saját általános szerződési feltételeivel fogadja el, és az általános szerződési feltételek egymással nem ellentétesek, mindkét általános szerződési feltétel a szerződés részévé válik. Ez a helyzet ideálisnak mondható abban az értelemben, hogy a tisztázandó jogi kérdés lényegében mindössze arra szűkül le, hogy a szembenálló blanketták megismertetése és elfogadása a fentebb részletezett, ezúttal már meg nem ismételt módon megtörtént-e vagy sem. A gyakorlati tapasztalatok azt sugják, hogy ilyen helyzettel – bár elvi síkon kizárni nem lehet – a szembenálló felek érdekpozícióinak eltérése miatt ritkán fogunk találkozni.

Sokkal gyakoribb, hogy a felek – akik jellemzően gazdálkodó szervezetek, vállalkozások – által alkalmazott általános szerződési feltételek eltérnek egymástól. A félreértések elkerülése érdekében ismételten rögzítjük, hogy általános szerződési feltétel alatt minden olyan kikötést érteni kell, amely a Ptk. 6:77. § (1) bekezdésének hatálya alá esik, amely az ott írt definíciót kielégíti. Így pl. előfordulhat, hogy egy szállítási szerződés fog a másik oldalról beszerzési feltételekkel, általános szerződési feltételeknek nevezett dokumentum vállalkozási szerződéssel találkozni és így tovább. De az is lehetséges, hogy egyedileg megtárgyalt szerződési feltételek mellett a két vállalkozás által alkalmazott, internetes portáljukon közzétett feltételek kerülnek egymással szembe. Ilyenkor különösen a szerződés teljesítése, a szerződésszegés megítélése, a jogviták elbírálása során nagy jelentősége van a szerződési tartalom tisztázásának.

Ha a blanketták lényeges kérdésben térnek el egymástól, a felek között a Ptk. 6:81. § (3) bekezdése értelmében szerződés nem jön létre. Ilyenkor a blankettában foglalt lényeges kikötés akár az egyedileg megtárgyalt

szerződési megállapodások sorsát is felülírja. A Ptk. ugyanis ilyen esetre – a 6:63. § (2) bekezdésének következetes alkalmazásával dogmatikailag helyesen – teljes disszenzushiányt állapít meg, a felek között tehát szerződés nem jön létre. Ilyenkor a vállalkozások kénytelenek álláspontjaikat közelíteni, a konszenzushiány feloldása érdekében blankettájuk lényeges kikötését megtárgyalásra és vitára bocsátani. Amennyiben a tárgyalás nem vezet eredményre, létrejött szerződésről nem beszélhetünk, a felek jogviszonyára pedig – szerződéses jogviszony hiányában – a jogalap nélküli birtoklás és jogalap nélküli gazdagodás, továbbá mögöttes szabályként általában a megbízás nélküli ügyvitelre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni.

Arról, hogy mit kell lényeges kérdésnek tekinteni, a Ptk. kifejezetten nem szól. Ebben a kérdésben a polgári jog (szerződési jog) szabályai igazítanak el minket. A polgári jog azonban ún. *objektíve lényeges* vagy mindenképpen lényeges elemeken kívül ismeri a *lényegesnek minősített* kérdéseket is. A blankettaszerződések során – amennyiben az általános szerződési feltételek lényeges kérdésekben való ütközését vizsgáljuk – jellemzően ezzel a helyzettel találkozunk.

A Ptk. 6:63. § (2) bekezdése – a GK 5. sz. állásfoglalás nyomán, a gyakorlatban felmerülő viták megelőzése érdekében – új szabályként mondja ki, hogy a felek által lényegesnek minősített kérdésben való megállapodás akkor feltétele a szerződés létrejöttének, ha a fél egyértelműen kifejezésre juttatja, hogy az adott kérdésben való megállapodás hiányában a szerződést nem kívánja megkötni. Ha ilyen nyilatkozatot az érintett fél nem tesz, abban az esetben a számára fontos – lényegesnek tekintett – kikötés jogi értelemben veszít intenzitásából és egyszerű szerződési feltétellé válik, melynek az egész szerződésre nézve már nem lehet konszenzust akadályozó hatása. Ha az általános szerződési feltételek nem lényeges kérdésben térnek el egymástól, úgy a szerződés létrejön és csak az egymással ellent nem mondó feltételek válnak a szerződés részévé. Az egymásnak ellentmondó kikötések ilyenkor – ha mégoly fontosak is – nem írottnak tekintendők, legfeljebb jogvita esetén a szerződés egyéb feltételeinek értelmezése során vehetők figyelembe, de a szerződés tartalmává nem válnak.

Leszkoven László